

بررسی نقش استقرار حاکمیت شرکتی بر تحقق مدیریت بهینه منابع و

مصارف در نظام بانکداری اسلامی

علی کتابچی و مهدی معدنچی زاج

چکیده

در عصر حاضر بانک‌ها نقش بسیار مهمی در رشد و توسعه اقتصادی پایدار کشورها به عهده دارند. بانک‌ها از ابتدای تأسیس دو وظیفه مهم و سنتی خود یعنی تجهیز و تخصیص منابع را بر عهده دارند؛ آن‌ها از یک طرف سپرده‌های مردم را جمع‌آوری نموده و از طرف دیگر آن را به اشکال مختلف در خدمت تولید و اقتصاد کشور قرار می‌دهند. تخصیص بهینه سپرده‌ها (منابع) و تسهیلات (مصارف) از جمله مهم‌ترین استراتژی‌های بانک‌ها به شمار می‌آید که منجر به هدفمندسازی وجوه جمع‌آوری شده، کسب بازدهی مازاد بر هزینه جذب منابع و پاسخگویی سریع به مشتریان خواهد شد. در این راستا هدف از اجرای پژوهش حاضر نیز بررسی نقش استقرار حاکمیت شرکتی بر تحقق مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر نوع اجرا از نوع پژوهش‌های توصیفی-همبستگی پس‌رویدادی است. حاکمیت شرکتی با مؤلفه‌های؛ «تمرکز مالکیت»، «دوگانگی وظایف مدیر عامل و رئیس هیأت مدیره»، «اندازه هیأت مدیره»، «استقلال هیأت مدیره» و «کیفیت حسابرسی» متغیر مستقل و از نسبت تفاضل مصارف از منابع به تفاضل سود انباشته از سرمایه کل بانک به منظور ارزیابی مدیریت منابع و مصارف بانکی متغیر وابسته پژوهش هستند. نمونه آماری مورد مطالعه، همه بانک‌های دولتی ایران طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ می‌باشد که شامل ۹ بانک است. نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش که با استفاده از داده‌های تابلویی و روش رگرسیون چندگانه و نرم‌افزار *Eviews* انجام شده، نشان می‌دهد که همه مؤلفه‌های حاکمیت شرکتی بر مدیریت منابع و مصارف بانکی تأثیر معناداری دارند. بنابراین مکانیسم حاکمیت شرکتی برای هر بانکی به منظور برنامه‌ریزی و تخصیص بهینه منابع و مصارف ضروری است.

واژه کلیدی: حاکمیت شرکتی، مدیریت بهینه منابع و مصارف، نظام بانکداری اسلامی.

۱. مقدمه

بانک‌ها به عنوان واسطه منابع پولی در کنار نهادهای سرمایه‌گذاری از ارکان اصلی بازارهای مالی شمرده می‌شوند. مسئولیت بسیار سنگین نظام بانکی در اقتصاد مبتنی بر بازار بر کسی پوشیده نیست. یکی از مهم‌ترین اجزای اقتصاد کشور که رشد و یا رکود ساختار اقتصادی را با فعالیت خود رقم می‌زند، نظام بانکی می‌باشد چرا که سرمایه موجود در بانک‌ها منبع اصلی خرید محصولات و خدمات و وام‌های اعطایی آن‌ها منبع ایجاد اعتبار برای تمام واحدهای اقتصادی می‌باشد [۱]. در قانون عملیات بانکی بدون ربا، تجهیز و تخصیص منابع پولی یک بخش از وظیفه اصلی سامانه بانکی اعلام شده است؛ بانک‌ها باید پیوسته خدمات جدیدی با توجه به نیاز متغیر جامعه ارائه دهند زیرا رشد و پیشرفت یک بانک در درجه اول بستگی به افزایش حجم منابع و در مراحل بعدی تخصیص آن منابع دارد [۲]. تخصیص بهینه منابع و مصارف بانک روشی برای برنامه‌ریزی هم‌زمان همه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک به شمار می‌آید. بدین ترتیب که به دنبال ارائه ترکیب مناسبی از ترازنامه بانک با هدف برآورده ساختن الزامات مختلفی همچون اهداف مدیریت بانک، موارد قانونی، شرایط بازار، تأمین نقدینگی و تقویت ارزش بانک می‌باشد. مدیریت منابع و مصارف حوزه وسیعی از فعالیت‌های سیستم بانکی از تجهیز تا تخصیص منابع را در بر می‌گیرد که یکی از مهم‌ترین و پیچیده‌ترین مفاهیم در عرصه صنعت بانکداری بوده و از آن به مدیریت بهینه ترازنامه تعبیر می‌شود [۳]. نقش اصلی بانک فراهم کردن وجوه از منابع و تخصیص این وجوه به استفاده‌کنندگان است و مدیریت بهینه این فرآیند یکی از مهم‌ترین عناصر برنامه‌ریزی استراتژیک بانک است. اهمیت مدیریت دارایی‌ها و بدهی‌ها از آن جهت است که بانک‌ها مؤسساتی مالی هستند که باید بین منابع و مصارف و یا هزینه و درآمد حاصل از فعالیت خود تعادلی ایجاد کنند که بتوانند به حیات مالی خود ادامه دهند و این تعادل بدست نمی‌آید مگر با در نظر گرفتن فعل و انفعالات مهمی که بین ساختار بدهی، سرمایه بانک و ترکیب دارایی‌های آن وجود دارد [۴]. بانک‌ها برای بقاء خود و ارائه خدمات نیازمند راه و روش‌هایی بودند که بتوانند هزینه‌های ثابت و جاری خود را تأمین کنند. یکی از این روش‌ها پرداخت وجوه سپرده‌گذاران در قالب تسهیلات به دیگر افراد در ازاء بازپرداخت اصل و سود بود. مسأله‌ای که در این بین وجود داشت نحوه تخصیص منابع آن‌ها به تسهیلات بود چرا که باید هم پاسخگوی درخواست سپرده‌گذاران به جهت استرداد سپرده بودند و هم این که بیشترین سود را از محل تسهیلات کسب می‌کردند، یعنی مسأله مدیریت و تخصیص بهینه منابع و مصارف [۵].

در ادبیات روز بانکداری، ایجاد ثبات و سلامت بانکی در گرو استقرار شبکه امن پولی و مالی است که یکی از الزامات آن استقرار حاکمیت شرکتی در سازمان‌های فعال در این عرصه است [۶]. عدم وجود سبب مناسب دارایی‌ها و بدهی‌های عملیاتی از نظر؛ حجم، سررسید، نرخ بهره به همراه افزایش هزینه‌های داخلی و عملیاتی و کاهش سود نقدی و عدم وجود سیستم مناسب برای کنترل ریسک و نیز عدم کارایی مؤثر مدیران و نیز سهم کم سرمایه بانک‌ها نسبت به حجم بدهی‌ها، جملگی خطرات بالقوه و بالفعل برای هدایت بانک‌ها به سمت بحران محسوب می‌شود [۷]. بدیهی است که خطرات موصوف باید با استفاده از ابزارهای نوین مدیریتی و بر اساس ساختار و مکانیسم مناسبی مهار و کنترل گردند [۸]. یکی از ابزارهای معرفی شده در این خصوص استفاده از سازوکارها و مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی است [۹]. عوامل اصلی ایجاد و تقویت سلامت در نظام بانکی؛ مدیریت ریسک، نظارت، شفافیت و ترسیم بهینه ارتباطات بین ارکان یک مؤسسه است که حصول به اهداف سازمانی را تسهیل و تضمین می‌نماید که این مهم در گرو استقرار حاکمیت شرکتی خوب و بهینه است [۱۰]. بنابراین گسترده شدن حجم فعالیت بانک‌ها و مؤسسات مالی، افزایش تعداد ذینفعان و همچنین گستردگی میزان اطلاعات نامتقارن،

نشانگر لزوم برقراری حاکمیت شرکتی در نظام بانکی در عصر حاضر می‌باشد. وظیفه حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری در قبال ترتیب سازوکاری که از کلیه حقوق ذی‌نفعان این حوزه دفاع نماید بسیار سنگین است [۱۱]. در حاکمیت شرکتی به موضوعاتی نظیر؛ نقش سهامداران و روابط آن‌ها و کنترل مناسب شرکت‌ها، مسئولیت پاسخگویی هیأت مدیره، بهبود عملکرد و اثربخشی هیأت مدیره، نقش کمیته‌های تخصصی نظیر کمیته حسابرسی، ریسک، تطبیق، کمیته تعیین دستمزد و پاداش، نقش حسابرسان و نظام حسابداری و کنترل‌های داخلی، استقلال هیأت مدیره، وجود توازن قوای مطلوب در سطح هیأت مدیره و استفاده از اعضاء غیرموظف و حفظ منافع تمامی ذینفعان تاکیدات ویژه‌ای گردیده و استفاده از مکانیزم‌های موصوف موجب ایجاد ثبات و امنیت در بانک‌ها و در نتیجه اقتصاد جامعه می‌گردد [۱۲]. ایجاد استانداردها و محدودیت‌های هدفمند جهت هدایت و کنترل مؤسسات واسطه‌گر مالی به نحوی که بتواند حافظ منافع تمام ذینفعان گردد باعث کاهش هزینه‌ها و ریسک شده و منافع ایشان را حفظ خواهد نمود [۱۳]. این شرایط موجب می‌گردد بانک‌ها در شرایط بحرانی عملکرد و واکنش مناسب‌تری برای عبور از وضعیت نامطلوب را داشته و از شرایط خطر و ورشکستگی تا اندازه قابل توجهی مصون بمانند [۱۴]. با توجه به چالش‌های حقوقی و اقتصادی که بحران زدگی سیستم بانکی با خود به ارمغان می‌آورد و موجب از هم پاشیدگی و تسریع وخامت اقتصادی از جامعه‌ای به جامعه دیگر می‌گردد، ضرورت دارد که عوامل موثر و عمده ذی‌مدخل در توقف این مؤسسات شناسایی شده تا با کنترل آن‌ها از طریق سیاست‌های بهینه، امکان حفاظت از حقوق ذینفعان مهیا و آرامش اقتصادی جامعه فراهم گردد [۱۵].

نتایج پژوهش‌ها بر اهمیت بالای حاکمیت شرکتی در بانک‌ها تاکید دارد بطوریکه حاکمیت شرکتی نادرست یکی از علل اصلی بحران است [۱۶]. حاکمیت شرکتی قوی مهم‌ترین ابزار جلوگیری از فساد محسوب می‌شود [۱۷]. با ضعف حاکمیت شرکتی، فساد مالی افزایش یافته و به دنبال آن علاوه بر کاهش سرمایه‌گذاری مستقیم داخلی و خارجی و افزایش مخارج دولت، رشد اقتصادی نیز کاهش پیدا می‌کند [۱۸]. ایجاد استانداردها و محدودیت‌های هدفمند جهت هدایت و کنترل بانک‌های اسلامی به شیوه‌ای که بتواند حافظ منافع تمام ذینفعان شود، باعث کاهش هزینه‌ها می‌شود [۶]. در حال حاضر نظام بانکداری ایرانی در شرایط خاصی قرار دارد؛ تعداد بانک‌های دولتی ثابت و تعداد بانک‌های خصوصی و مؤسسات مالی و اعتباری رو به افزایش است، از این بابت تحول سازمانی در تمام جنبه‌های سازمانی اجتناب ناپذیر است [۱۹].

با این مقدمه پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش استقرار حاکمیت شرکتی بر تحقق مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی، در صدد پاسخ به این سؤال است که «مؤلفه‌های حاکمیت شرکتی بر مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی چه تأثیری دارد؟». در این راستا در ادامه به مرور مبانی نظری و پیشینه پژوهش پرداخته و پس از بیان فرضیه‌های پژوهش، روش‌شناسی پژوهش تشریح شده و در پایان تجزیه و تحلیل یافته‌ها و نتایج و پیشنهادات حاصل از آن ارائه خواهد شد.

۲. مبانی نظری و مروری بر پیشینه پژوهش

۲-۱. منابع و مصارف بانکی

امروزه صنعت بانکداری نقش کلیدی در رشد و توسعه اقتصادی کشورها بر عهده دارد. در عمل بانکها با جذب سپرده‌های مردم (تجهیز منابع) و از طرف دیگر با اعطای تسهیلات (تخصیص منابع) به طرح‌های سرمایه‌گذاری، به رشد و توسعه اقتصادی کشور کمک می‌کنند [۴].

با گسترش صنعت بانکداری، متفکران مسلمان به فکر افتادند که به شکلی از این پدیده استفاده کنند اما به دلیل آنکه بیشتر فعالیت‌های بانک بر اساس قرض با بهره است که از نظر اسلام، ربا و ممنوع می‌باشد، از این رو، ابتدا تلاش نمودند با حفظ عملیات بانکداری متعارف، توجیه‌های شرعی پیدا کنند اما در عمل استدلالی به دست نیامد که مورد پذیرش علمای دین باشد. در اینجا بود که برخی اندیشمندان اسلامی درصدد طراحی بانکی بر اساس معاملات اسلامی برآمدند که نتیجه آن را امروزه در قالب بانک‌های بدون ربا و اسلامی در سراسر دنیا قابل مشاهده است [۲۰]. بانک‌های اسلامی اگرچه در حذف ربا از عملیات بانکی و جایگزینی معاملات مجاز، با هم مشترک هستند اما در این که از چه عقود و قراردادهایی برای تجهیز و تخصیص منابع استفاده کنند، تفاوت دارند و این تفاوت‌ها باعث شکل‌گیری الگوهای متفاوت از بانکداری اسلامی شده است [۲۱]. اختلاف الگوها و شیوه‌ها اگرچه موجب مطرح شدن افکار نو شده و ایده بانکداری اسلامی را تکامل می‌بخشد اما در بلند مدت مانع رسیدن به مدل واحد جهانی می‌گردد که بتوان آن را در سراسر کشورهای اسلامی به اجرا گذاشت [۲۲].

در کشور ما بار اصلی تأمین مالی بر عهده بانک‌هاست و قسمت عمده‌ای از وجوه در گردش جامعه و تخصیص آن وجوه به بخش‌های مختلف اقتصادی، بر عهده بانک‌ها گذاشته شده است. تجهیز منابع در نظام بانکی عمدتاً به دو صورت سپرده‌های قرض الحسنه و سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار انجام می‌شود. سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار نیز در دو قالب سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه مدت و بلند مدت در نظام بانکی نگهداری می‌شوند. بر اساس اطلاعات موجود به طور متوسط طی سی سال گذشته سهم سپرده‌های کوتاه مدت، بلند مدت، قرض الحسنه و سایر از کل سپرده‌ها به ترتیب حدود ۴۰/۳، ۳۶/۵، ۱۴ و ۹/۲ بوده است. به عبارت دیگر بالاترین سهم تجهیز منابع از آن سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه مدت و کمترین آن متعلق به سپرده‌های پس‌انداز بوده است [۲۳].

منابع مالی در بانک‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است، چرا که هر بانک برای پیشبرد عملیات خود به منابع نقدی نیازمند است. ابزارهای متفاوتی برای جذب منابع همچون؛ انواع سپرده‌ها و استقراض از بانک مرکزی وجود دارد. هر بانک باید هزینه‌های جذب منابع خود از این ابزارهای مختلف را بر حسب انعطاف‌پذیری آن‌ها ارزیابی نماید. بانک‌ها علاوه بر آن باید عوامل تاثیرگذار بر سرمایه به منظور تصمیم‌گیری و نیز اطمینان از بازدهی قابل قبول از مصرف این منابع را شناسایی و مد نظر قرار دهند. جذب سپرده از دیگر روش‌های جمع‌آوری منابع مالی است که در برگیرنده بخش مهمی از سیاست‌های مدیریتی بانک‌ها می‌باشد [۵].

تخصیص منابع جذب شده در بانک‌ها شامل اجرای سیاست‌های اعتباری برنامه‌ریزی شده برای حداقل سازی ریسک و حداکثر نمودن بازدهی می‌شود. بانک‌ها باید در خصوص اندازه طرح‌ها، سبد دارایی‌های بانک بر اساس نیازهای اقتصادی و ظرفیت بانک تصمیم‌گیری نمایند. همچنین باید در خصوص چگونگی توزیع منابع میان انواع وام‌ها که از نظر ریسک و مدت و ... تفاوت دارند (پرتفوی اعتباری) بررسی‌های لازم را به عمل آورند [۲۰].

در بخش تخصیص منابع تسهیلات اعطایی نیز وجوه در قالب عقود اسلامی مصرح در قانون عملیات بانکی بدون ربا یعنی قرض الحسنه، مضاربه، سلف، مشارکت (مدنی و حقوقی)، جعاله، فروش اقساطی، اجازه به شرط تملیک و سرمایه‌گذاری مستقیم اعطا می‌شود. آمار و ارقام موجود نشان می‌دهد که طی سی سال گذشته بطور متوسط حدود ۳۰٪ تسهیلات به بخش مسکن و ساختمان، ۲۸٪ به بخش صنعت و معدن، ۱۶٪ به بخش کشاورزی و ۳٪ به بخش صادرات تخصیص داده شده است. علاوه بر تخصیص منابع به صورت بخشی، بررسی تخصیص منابع به صورت عقود مختلف، حاکی از آن است که طی سه دهه اخیر، فروش اقساطی و مشارکت مدنی، بالاترین شیوه اعطای تسهیلات بوده است. سرمایه‌گذاری مستقیم کم‌ترین سهم را به خود اختصاص داده است [۲۳].

بنابراین در بانکداری، تجهیز منابع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و جذب منابع بر نقدینگی و مدیریت ریسک نقدینگی بانک، میزان اعطاء تسهیلات و در نتیجه بر هزینه‌ها و درآمدهای عملیاتی بانک تأثیر بسزایی دارد. بنابراین بانک‌ها باید تحلیل روشنی از میزان سپرده‌های خود به عنوان منابع و میزان ارائه تسهیلات و مصارف در دوره‌های زمانی مختلف داشته باشند. در بانک‌ها، بخش عمده و اصلی هزینه را سود پرداختی به سپرده‌ها تشکیل می‌دهد و درآمد اصلی و عمده بانک از طریق اعطاء تسهیلات حاصل می‌شود. از آنجا که سپرده‌های مختلف، نرخ‌های متفاوت دارند و نرخ سود تسهیلات نیز یکسان نیست، لذا ترکیب‌های متفاوت منابع مالی و نیز ترکیب‌های متفاوت مصارف مالی سودهای متفاوتی را برای بانک ایجاد می‌کنند. به عبارت دیگر هر مجموعه پرتفوی منابع و مصارف، یک میزان سود خاصی را حاصل می‌کند. بانک به عنوان یک بنگاه اقتصادی به دنبال آن است که آن مجموعه از پرتفوی منابع و مصارفی را انتخاب کند که با در نظر گرفتن قیود متعدد سیاستی، مالی و بازار، سود حاصله بیشترین بوده و بازگشت مصارف به منظور پاسخگویی به خروج منابع با سرعت بیشتری انجام پذیرد [۲۴].

از جمله عوامل تأثیرگذار بر تجهیز و تخصیص منابع پولی در بانکداری نوین می‌توان به: مهارت‌های نیروی انسانی، تنوع و کیفیت خدمات بانکی، عوامل و شرایط فیزیکی همچون محل استقرار شعب، طراحی و زیبایی فضای داخلی و خارجی شعب و امکانات فیزیکی شعب، تعداد شعب، مدیریت نقدینگی^۱، جذب سپرده‌های بانکی^۲، مدیریت هزینه^۳ و ارائه تسهیلات^۴ اشاره نمود [۲]. در پژوهش دیگری مشتری‌مداری و ارتباط مستمر و عاطفی با مشتریان جدید و قدیم، تبلیغات گسترده و ترفیع، سرعت ارائه خدمات به مشتریان، اطلاع‌رسانی کارآمد و داشتن بروشورهای خدمات و فعالیت‌های بانک، تقویت ارتباطات مسئولین شعب و کارکنان با افراد جامعه، شناسایی افراد خوش‌نام و کاسب و برقراری ارتباط با آن‌ها، شناسایی افراد خیر جهت افتتاح حساب‌های ارزان قیمت (مسدودی)، اعطای پاداش‌های موردی جهت جذب منابع، برگزاری مراسمات بانک از جمله قرعه کشی‌ها به مناسبت اعیاد، تفویض اختیارات خاص به مسئولین شعب، شناسایی سازمان‌ها و کارگاه‌های کوچک و بزرگ جهت پرداخت حقوق کارکنان، راه‌اندازی شعب ۲۴ ساعته در محل‌های تجاری مناسب، در اختیار گرفتن کارکنان خوشرو، مجرب و با انگیزه و شرایط ویژه تسهیلات از جمله راهبردهای جذب منابع در نظام بانکی کشور عنوان شده است [۱].

۲-۲. حاکمیت شرکتی

اصطلاح حاکمیت شرکتی^۵ یا راهبری شرکتی معادل کلمه یونانی *Gubernare* به معنی راهنمایی کردن یا اداره کردن می‌باشد که در گذر زمان از کلمه‌ای یونانی به کلمه لاتین و فرانسه قدیم *Corporate Governance* تغییر یافته است [۲۵]. شواهد موجود حاکی از آن است که حاکمیت شرکتی یکی از رایج‌ترین اصطلاحات در واژگان تجارت جهانی در شروع هزاره جدید می‌باشد [۲۶]؛ حاکمیت شرکتی در ابتدای قرن بیست و یکم به عنوان یکی از مهم‌ترین مباحث کسب و کار مطرح شد [۲۷].

بانک جهانی^۶ حاکمیت شرکتی را به این صورت تعریف می‌کند: «حاکمیت شرکتی به حفظ تعادل میان اهداف اجتماعی و اقتصادی و اهداف فردی و جمعی مربوط می‌شود» [۲۸]. بر این اساس حاکمیت شرکتی روابط بین مدیریت، هیأت مدیره، سهامداران عمده، سهامداران خرد و سایر ذینفعان را مورد توجه قرار می‌دهد. حکمرانی خوب شرکتی^۷ با ارتقاء عملکرد

¹ *Liquidity Management*

² *Bank Deposits*

³ *Expenses Management*

⁴ *Facilities*

⁵ *Corporate Governance*

⁶ *World Bank*

⁷ *Good Corporate Governance*

شرکت‌ها و افزایش دسترسی به سرمایه بیرونی، به توسعه اقتصادی پایدار کمک می‌نماید [۲۹]. صندوق بین‌المللی پول^۱ و سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۲ در سال ۲۰۰۱ حاکمیت شرکتی را چنین تعریف کرده‌اند؛ «ساختار روابط و مسئولیت‌ها در بیان یک گروه اصلی شامل سهامداران، اعضاء هیأت مدیره و مدیر عامل برای ترویج بهتر عملکرد رقابتی لازم جهت دستیابی به هدف‌های اولیه مشارکت [۲۷]. کمیسیون بورس اوراق بهادار^۳ نیز حاکمیت شرکتی را به این صورت تعریف نموده - نموده‌است: «مجموعه‌ای از روابط بین مدیریت، هیأت مدیره، سهامداران و سایر ذینفعان شرکت»، حاکمیت شرکتی همچنین ساختاری را فراهم می‌آورد که از طریق آن اهداف شرکت تدوین و ابزارهای دستیابی به این اهداف و نحوه نظارت بر عملکرد مدیران مشخص شود [۳۰]. بانک تسویه بین‌المللی^۴ (کمیته بازل) نیز حاکمیت شرکتی را مجموعه‌ای از روابط بین مدیران، هیأت مدیره، سهامداران و دیگر ذینفعان یک شرکت می‌داند که منجر به ایجاد ساختاری جهت رسیدن به اهداف شرکت می‌شود [۱۳]. در واقع حاکمیت شرکتی ابزار دستیابی به این اهداف و نظارت بر عملکرد است. همچنین حاکمیت شرکتی کمک می‌کند تا روشی برای تخصیص اختیارات و مسئولیت‌ها و چگونگی تصمیم‌گیری شرکت تعریف شود [۳۱]. از منظر کمیته بال هدف ابتدایی حاکمیت شرکتی باید حفظ منافع ذینفعان هم راستا با منافع عمومی بر اساس یک وضعیت پایدار باشد. در بین ذینفعان بانک، به ویژه در بانکداری خرد، منافع سهامداران نسبت به منافع سپرده‌گذاران در اولویت دوم قرار می‌گیرد [۱۹]. فدراسیون بین‌المللی حسابداران^۵ حاکمیت شرکتی را این گونه تعریف نموده است؛ «حاکمیت شرکتی عبارت است از تعدادی مسئولیت‌ها و شیوه‌های به کار برده شده توسط هیأت مدیره و مدیران موظف با هدف مشخص کردن مسیر راهبردی که متضمن دستیابی به اهداف، کنترل ریسک‌ها و مصرف مسئولانه منابع است» [۳۱].

ذات حرفه بانکداری به علت ویژگی‌های خاص خود همواره مستعد دریافت بی‌ثباتی‌ها و ریسک‌ها و در درجه بالاتر انواع بحران‌ها می‌باشد [۳۲]. درجه اهرمی بالا و کم بودن سرمایه بانک‌ها در تناسب با حجم ترازنامه‌های آن‌ها در مقایسه با سایر شرکت‌های تجاری، عدم تناسب زمانی سررسید بین دارایی‌ها و بدهی‌ها، لزوم حفظ اعتماد دائمی سپرده‌گذاران، ابتلا به ریسک‌های متنوع و نبود شفافیت قطعی در صورت‌های مالی به دلیل سرعت بالای تغییر در اقلام ترازنامه‌ای در مقایسه با سایر شرکت‌های تجاری از مواردی است که بانک‌ها را مستعد ابتلا به بحران‌های اقتصادی نموده است [۲۹]. افزایش شدید اعتبارات و عدم تطابق سررسید دارایی‌ها و بدهی‌های عملیاتی، سرمایه‌گذاری‌های نامناسب و عدم نظارت و ضعف مقررات، ضعف کنترل‌های داخلی، ریسک عملیاتی بالا، ضعف در مدیریت نقدینگی، سرمایه‌گذاری‌های ضعیف و توجه نشده، به کارگیری ضعیف حسابرسی و سوء مدیریت نیز از جمله عوامل موثر در بی‌ثباتی بانک‌ها و ایجاد بحران می‌باشند [۳۳]. ایجاد بحران موجب سلب اعتماد عمومی و هجوم سپرده‌گذاران به بانک‌ها برای باز پس گرفتن سپرده‌های خود می‌گردد؛ این موضوع می‌تواند ورشکستگی‌های سریع برای بانک‌ها را به همراه داشته باشد [۳۴]. همچنین بحران بانکی موجب از بین رفتن اعتماد به نهادهای مالی، هجوم بانکی و ورشکستگی و در نتیجه ضایع شدن حقوق کلیه ذینفعان نظیر؛ سهامداران، سپرده‌گذاران، اشخاص طرف قرارداد و حتی جامعه و دولت می‌گردد [۳۵].

حاکمیت شرکتی قوی در شرکت‌ها و از جمله بانک‌ها، مهم‌ترین ابزار جلوگیری از فساد محسوب می‌شود؛ مطالعات صورت گرفته حاکی از آن است که با ضعف حاکمیت شرکتی، فساد مالی افزایش یافته و به دنبال آن سرمایه‌گذاری مستقیم داخلی و خارجی تنزل، مخارج دولت افزایش و رشد اقتصادی کاهش می‌یابد [۳۳]. پیاده‌سازی مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی می‌تواند عزم جدی برای شفاف‌سازی و مبارزه با فساد را در نظام بانکی با خود به همراه آورد [۳۵]. بر اساس معیارهای مبتنی بر

¹ International Monetary Fund (IMF)

² Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)

³ U.S. Securities and Exchange Commission (SEC)

⁴ Bank for International Settlements (BIS)

⁵ International Federation of Accountants (IFAC)

حاکمیت شرکتی مناسب، بانکها و سایر مؤسسات واسطه‌گر مالی می‌بایست به دنبال ساختار سازمانی مناسبی بوده تا تضمین گردد که اگر ضوابط و مقررات در این ساختار رعایت شود می‌توان ریسک را به حداقل رساند [۱۶].

۲-۳. حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری اسلامی

بانکداری اسلامی یا بانکداری بدون ربا در برخی حوزه‌ها تفاوت‌هایی با بانکداری متعارف دارد؛ در برخی از ابعاد حاکمیت شرکتی تمایزاتی را ایجاد می‌کند و یا به بیان دیگر مکمل حاکمیت شرکتی در بانکداری متعارف است. البته بسیاری از ابعاد حاکمیت شرکتی در بانکداری متعارف تعارضی با مباحث اسلامی نداشته و مورد قبول نظام مالی اسلامی است. برای مثال مسئله شفافیت، حقوق ذینفعان، بهبود ساختارهای سازمانی و ... مغایرتی با تأکیدات و آموزه‌های اسلامی نیز ندارد [۳۶]. یک تفاوت مبنایی حاکمیت شرکتی در نظام مالی اسلامی با بانکداری متعارف این است که در بانکداری مالی اسلامی تحقق حقوق ذینفعان شامل سهامداران، سپرده‌گذاران و ... و جلوگیری از تضییع حقوق آنها باید در چارچوب اصول و معیارهای نظام اقتصادی اسلام باشد. از مهم‌ترین اصول مربوط به نظام اقتصادی اسلام می‌توان به حرمت ربا، نفی غرر، حرمت اکل مال به باطل، عدالت و ... اشاره نمود که بر برخی جنبه‌های حاکمیت شرکتی سایه می‌اندازد. برای مثال تأمین منافع ذینفعان در بانکداری اسلامی باید بر اساس حقوق تعریف شده بر مبنای عقود شرعی به کار رفته در بانک، رعایت حرمت ربا در مبادلات و ... باشد [۳۶]. باید توجه نمود که در پارادایم اسلامی، تحقق اصول شریعت مبنای اساسی در حاکمیت شرکتی باید باشد. به عنوان مثال مدل‌هایی از حاکمیت شرکتی که بر حقوق سهامداران تکیه می‌کند، با نظام ارزشی اسلامی که حداکثر اهمیت را به تحقق عدالت و انصاف می‌دهد تعارض دارد، زیرا هر چند در اکثر مدل‌های حاکمیت شرکتی صرفاً تکیه بر منافع سهامداران نیست و بلکه طیفی از ذینفعان مورد توجه قرار می‌گیرد، اما مسلماً نمی‌توان تنها هدف را حمایت از سهامداران مطرح ساخت، بلکه لازم است به منافع سایر ذینفعان حاکمیت شرکتی، از جمله سپرده‌گذاران، مشتریان، کارمندان مؤسسه، دولت و حتی جامعه توجه شود [۶]. یکی از تفاوت‌های اصلی حاکمیت شرکتی در چارچوب بانکداری اسلامی با حاکمیت شرکتی در بانکداری متعارف، مقوله حمایت از سپرده‌گذاران است. در بانکداری متعارف به حقوق سهامداران توجه کافی می‌شود؛ اما معمولاً به حقوق سپرده‌گذاران کسانی که منافع آنها نیز همانند سهامداران در خطر است توجه زیادی نمی‌شود. علت این امر نیز آن است که در بانکداری متعارف، تمامی سپرده‌ها تضمین شده‌اند و نرخ بهره (بازده) نیز از قبل مشخص است؛ اما در مدل بانکداری اسلامی، بخشی از فعالیت‌های بانک بر اساس عقود مشارکتی بوده و لذا به دلیل اینکه دارندگان حساب‌های سپرده سرمایه‌گذاری در سود و زیان شریک هستند، باید به عنوان بخشی از ذینفعان بانک منافعشان مورد حمایت واقع شود. به بیان دیگر ساختارهای حاکمیت شرکتی در بانکداری اسلامی باید به نحوی باشد که دارندگان وجوه سرمایه‌گذاری نیز از کسب سود متناسب و مورد انتظار اطمینان حاصل نمایند [۳۶].

هدف تأمین منافع تمامی ذینفعان (منافعی که خود بعضاً با هم متعارض‌اند) سبب می‌گردد که توجه به نقش بسیار مهم حاکمیت شرکتی در مؤسسات مالی اسلامی ضروری گردد. مهم‌ترین مسئله در ایفای این نقش، ایجاد تعادلی عادلانه بین ذینفعان مختلف است؛ آن هم از طریق ایجاد گستره وسیعی از قوانین، استانداردها و قیود که می‌توانند رسمی یا غیررسمی باشند. قوانین، استانداردها و قیودی که هدفشان هدایت و کنترل مؤسسه مالی اسلامی به روشی است که منافع تمامی ذینفعان را، با هزینه‌ای نسبتاً پایین تضمین کند [۳۷].

۲-۴. پیشینه پژوهش

تراچونا و همکاران^۱ (۲۰۱۷) در پژوهشی به برآورد اثر سیستم حاکمیت شرکتی بر وام‌های غیرفعال پرداختند. این پژوهش اولین تلاش برای ایجاد یک شاخص حاکمیت شرکتی برای بانک‌های تجاری ایالات متحده بود و کمک نمود تا رابطه بین حاکمیت شرکتی و وام‌های غیرفعال بررسی شود. نتایج مبین آن بود که در سال‌های بحران مالی بانک‌های تجاری ایالات متحده، بانک‌های کوچک که دارای سیستم صحیح حاکمیت شرکتی بودند تعداد وام‌های غیرکارای آن‌ها را کمتر بود اما بانک‌های تجاری متوسط و بزرگ آمریکا که ریسک بالایی داشته و به واسطه کیفیت وام زیان‌ده هستند حتی در صورت استقرار سیستم صحیح حاکمیت شرکتی متحمل خسارات زیادی می‌شوند [۳۸].

اسحاق احمد و همکاران^۲ (۲۰۱۶) نقش حاکمیت شرکتی بر وام‌های غیرفعال بخش بانک‌های دولتی، خصوصی و بانک‌های خارجی خصوصی در پاکستان و نحوه اداره دولت یا حکومت دموکراتیک دولتی در صنعت بانکی در زمینه وام‌های غیرفعال را بررسی کردند. نتایج مبین آن بود حاکمیت شرکتی بر وام‌های معوقه بانک‌ها تأثیر دارد و استقرار صحیح حاکمیت شرکتی وام‌های معوقه را به میزان قابل توجهی کاهش می‌دهد. اندازه هیأت مدیره تأثیر مثبت و معناداری بر کاهش وام‌های معوقه دارد. در حالی که تمرکز مالکیت و استقلال هیأت مدیره تأثیر منفی و معناداری بر کاهش وام‌های معوقه دارد [۳۹].

بوسلی و همکاران^۳ (۲۰۱۵) به بررسی تأثیر مدیریت شرکت‌ها در بانک‌های فعال در سیستم اعتباری تعاونی بر عملکرد و کیفیت وام‌ها در بانک‌های ایتالیا پرداختند. نتایج یافته‌ها مبین وجود رابطه معنادار بین ابعاد هیأت مدیره و کیفیت وام و میان تعداد کمیته‌ها و عملکرد بانک و کیفیت وام‌ها است. وجود یک رابطه معنادار و منفی بین ابعاد هیأت مدیره و نسبت وام‌های ناخوشایند، گویای آن است که افزایش اندازه هیأت مدیره به کیفیت بهتر وام‌ها کمک می‌کند. وجود یک رابطه مثبت بین تعداد کمیته‌ها و نسبت وام‌های ناخوشایند، گویای آن است که تعداد بیشتری از کمیته‌ها می‌توانند کیفیت وام‌ها را بهبودی را ایجاد کنند [۳۲].

امرانه^۴ (۲۰۱۴) به بررسی رابطه حاکمیت شرکتی، ساختار مالکیت و عملکرد بانکی در اردن طی سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۰۰ پرداخته و نشان می‌دهد که تمرکز مالکیت یک رابطه مثبت بر عملکرد نظام بانکی دارد هنگامی که مالکیت خارجی اثر مثبتی روی عملکرد بانک دارد و همچنین اندازه هیأت مدیره باعث افزایش عملکرد بانک می‌شود [۴۰].

ایزدی نیا و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی به مدیریت دارایی‌ها و بدهی‌ها در بانک تجارت با بکارگیری تحلیل شبکه‌ای فازی و الگوی آرمانی پرداخته و تصریح می‌کنند که حداکثرسازی ثروت سهامداران تحت تأثیر دو عامل ریسک و بازده قرار می‌گیرد؛ با مدیریت بهینه ترانزنامه، سود را حداکثر و انواع ریسک‌های آن را می‌توان حداقل و از این طریق، ثروت سهامداران را حداکثر کرد. نتایج حاصل از الگوی آرمانی نشان می‌دهد کلیه اهداف تعیین شده به جز ریسک بازار، به طور کامل تحقق یافته و انحراف‌های تمامی آرمان‌ها به جز ریسک بازار صفر شده است [۴].

دهقان یکستانی، ایزدی و علیدوستی (۱۳۹۶) پژوهشی با هدف بررسی میزان تأثیر عوامل حاکمیت شرکتی بر روی نرخ بازده دارایی‌ها در بانک‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران انجام دادند. برای این منظور پنج شاخص حاکمیت شرکتی شامل تمرکز مالکیت، مالکیت نهادی، مالکیت مدیریتی، استقلال هیأت مدیره و اندازه هیأت مدیره در قالب پنج فرضیه با نرخ بازده دارایی‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرند. نتایج بیانگر آن است که تمامی عوامل ذکر شده تأثیر مثبت و معناداری بر نرخ بازده دارایی‌ها در بانک‌ها دارند و می‌توانند باعث رشد شده و ثروت سهامداران را افزون نماید [۴۱].

¹ Tarchouna and et al.

² Ishfaq Ahmad and et al.

³ Bussoli and et al.

⁴ Al-Amarneh

مسکینی و چاوشی‌راد (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر بر تجهیز و تخصیص منابع بانکی در شعب بانک پارسیان تهران پرداخته و با بیان این مطلب که در قانون عملیات بانکی بدون ربا، تجهیز و تخصیص منابع پولی یک بخش از وظیفه اصلی سامانه بانکی می‌باشد؛ ارائه پیوسته خدمات جدید بانکی با توجه به نیاز متغیر جامعه را به منظور رشد و پیشرفت یک بانک در درجه اول به افزایش حجم منابع و در مراحل بعدی به تخصیص آن منابع مرتبط می‌داند و نشان می‌دهند که عوامل؛ نقدینگی شعبه، هزینه شعبه، تعداد پرسنل، درجه شعبه و همچنین کیفیت خدمات ارائه شده توسط شعبه بر تجهیز و تخصیص منابع بانکی مؤثر هستند [۲].

اختیاری و عالم تبریز (۱۳۹۴) در جهت بهینه سازی پرتفوی منابع و مصارف بانک صادرات ایران با استفاده از برنامه-ریزی خطی پژوهشی انجام داده و نشان دادند که تخصیص بهینه سپرده‌ها یا منابع بانکی و تسهیلات یا مصارف بانکی از جمله مهم‌ترین استراتژی‌های بانک‌ها به شمار می‌آید. چرا که تخصیص بهینه منابع در بخش‌های مختلف اقتصادی منجر به هدفمندسازی وجوه جمع آوری شده توسط بانک‌ها شده و تخصیص بهینه مصارف نیز علاوه بر کسب بازدهی مازاد بر هزینه جذب منابع، موجب پاسخگویی سریع و به موقع به مشتریان بانک‌ها خواهد شد [۲۴].

اکبری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با هدف بررسی تأثیر حاکمیت شرکتی بر عملکرد بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری که یک تحقیق توصیفی پیمایشی در بانک قوامین بود نشان دادند که استقرار نظام حاکمیت شرکتی بر افزایش سودآوری بانک، جلوگیری از فساد، کاهش هزینه‌ها و تأمین مالی بانک تأثیر مثبت دارد همچنین استقرار نظام حاکمیت شرکتی بر نظارت مؤثر هیأت مدیره نیز تأثیر مثبت دارد [۴۲].

محرابی (۱۳۹۳) در پژوهشی به واکاوی روش‌های تجهیز و تخصیص منابع در نظام بانکداری اسلامی کشورهای مختلف پرداخته و نشان می‌دهد که اگر چه روح اصلی همه بانک‌های بدون ربا مشترک است و آن حذف ربا از عملیات بانکی است، اما الگوهای اجرایی که هر یک از کشورها و بانک‌های بدون ربا انتخاب کرده‌اند تا حدودی با یکدیگر متفاوت است و این امر موجب گردیده مدل‌های مختلفی از بانکداری بدون ربا پا به عرصه وجود بگذارد. از این رو شناسایی ابزارها و محصولات بانکداری بدون ربا و استفاده از تجارب سایر کشورها نقش مهمی در گسترش و رونق بانکداری اسلامی و تحول نظام بانکداری ایران خواهد داشت [۴۳].

سلیمی‌فر و ابوترابی (۱۳۹۱) در پژوهشی به ارائه مدلی جدید جهت تجهیز و تخصیص منابع بانکی با رویکرد تعدیل نقش پول پرداختند. مدل پیشنهادی، تجهیز و تخصیص منابع را نه بر اساس قراردادهای مبتنی بر مبالغ پولی بلکه بر مبنای پشتوانه‌ای از سبدهای دارایی‌های مالی و واقعی مطرح می‌سازد. در این راستا افزون بر تشریح مدل پیشنهادی و تبیین مزیت-های اجرای آن، رابطه تغییرات سطح عمومی قیمت‌ها و تغییرات قیمت سکه طلا و نیز قیمت دلار در ایران با استفاده از رهیافت خود برگشت با وقفه‌های توزیعی مورد آزمون قرار گرفته است که نتایج مبین آن است که طلا می‌تواند جایگزین خوبی جهت حفظ ارزش پول باشد اما دلار به علت تحمیل سازوکار تعیین قیمت به وسیله بانک مرکزی و غیرواقعی بودن ارزش آن در بازار داخلی، چنین قابلیت‌هایی را در بازار ایران ندارد [۴۴].

قاسمی و جهانگرد (۱۳۹۰) در پژوهشی به برآورد کارایی مؤلفه‌ای شعب بانک مسکن در تجهیز منابع و تخصیص تسهیلات با رویکرد مدل ابرکارایی با محدودیت‌های وزنی پرداخته و نتایج محاسبه کارایی مؤلفه‌ای شعب در بخش تجهیز منابع در مطالعه نشان می‌دهد که کارایی فنی حدود ۸۵٪ شعب در تجهیز منابع کمتر از ۰/۵ و برای بیش از نیمی از شعب کارایی کمتر از ۰/۲۵ است و تنها ۷٪ شعب کارایی بالای ۰/۷۵ دارند. علاوه بر آن محاسبه کارایی مؤلفه‌ای شعب در بخش مصارف (تخصیص تسهیلات) بیانگر آن است که حدود ۹۰٪ شعب کارایی کمتر از ۰/۵ در بخش مصارف دارند و از ۱۰٪

باقیمانده نیز ۴/۶٪ کارایی بین ۰/۵ تا ۰/۷۵ دارند. همچنین کارایی فنی تنها ۳/۵٪ از شعب در تخصیص تسهیلات بالاتر از یک است. لذا نتیجه می‌شود بیشتر شعب از کارایی فنی پائینی در تجهیز منابع و تخصیص تسهیلات برخوردارند [۴۵].

۳. روش‌شناسی پژوهش

۳-۱. روش پژوهش

سه رویکرد اصلی هر پژوهش عبارتست از؛ هدف، ماهیت و چگونگی گردآوری اطلاعات و نوع تحلیل. پژوهش حاضر از نظر هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی، از نظر ماهیت و چگونگی گردآوری اطلاعات، از نوع پژوهش‌های اسنادی و از نظر نوع تحلیل و روش اجرا از نوع پژوهش‌های توصیفی-همبستگی است.

۳-۲. نحوه گردآوری اطلاعات پژوهش

با توجه به آن که حاکمیت شرکتی درون سازمانی یا محاطی سیستمی است که در آن شرکت‌های فهرست‌بندی شده یک کشور تحت مالکیت و کنترل تعداد کمی از سهامداران اصلی هستند. این سهامداران ممکن است بنیان‌گذار یا گروه کوچکی از سهامداران مانند بانک‌های اعتبار دهنده، شرکت‌های دیگر یا دولت باشند (رهنمای رودپشتی و همکاران، ۱۳۹۱)، نیز با عنایت به آن که سهم مالکیت دولت در بانک‌های دولتی بیش از بانک‌های خصوصی و سایر مؤسسات مالی و اعتباری است، بانک مرکزی و بانک‌های دولتی به عنوان جامعه آماری پژوهش حاضر در نظر گرفته شد.

برای فراهم کردن اطلاعات بانک مرکزی و بانک‌های دولتی شامل؛ بانک کشاورزی، بانک مسکن، بانک ملی، بانک صنعت و معدن، بانک سپه، بانک توسعه صادرات، پست بانک و بانک توسعه تعاون که با توجه به متغیرهای تحقیق مربوط به صورت‌های مالی بانک‌ها می‌شود، از منابع مختلفی من جمله؛ اطلاعات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سامانه کدال و وبسایت بانک‌های دولتی مربوطه و برای پردازش اطلاعات از نرم‌افزارهای *Excel*، *SPSS* و *Eviews* استفاده شده است.

۳-۳. روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات

در بخش آمار توصیفی، تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از کمیت‌های توصیفی شاخص‌های تمرکز همچون؛ میانگین و میانه، شاخص‌های پراکندگی همچون؛ انحراف معیار، کمترین و بیشترین و شاخص‌های شکل توزیع همچون؛ چولگی و برجستگی انجام خواهد شد. در بخش آمار استنباطی با در نظر گرفتن هدف پژوهش که بررسی نقش استقرار حاکمیت شرکتی بر تحقق مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی است، از روش رگرسیون چندگانه به صورت مدل (۱) برای آزمون فرضیه‌های پژوهش استفاده خواهد شد.

$$y = \beta_0 + \beta_1 \text{Ownership Concentration} + \beta_2 \text{Duality} + \beta_3 \text{SIZE Board} + \beta_4 \text{Independence Board} + \beta_5 \text{Audit Quality} + \beta_6 \text{SIZE} + \beta_7 \text{LEV} + \varepsilon_{ij} \quad (1)$$

شایان ذکر است که با توجه به اهداف پژوهش مدل (۱) محقق ساخته بوده و بر اساس ۵ ویژگی اصلی حاکمیت شرکتی شامل؛ تمرکز مالکیت، مالکیت نهادی، دوگانگی وظیفه مدیرعامل، اندازه هیات مدیره و استقلال هیات مدیره، طراحی شده است که در بخش معرفی متغیرها هر یک از این ابعاد تشریح و نحوه محاسبه و چگونگی استخراج اطلاعات آن‌ها بیان می‌شود.

به دلیل نوع داده‌های مورد مطالعه - مقایسه هم‌زمان داده‌های مقطعی و طولی- از روش الگوهای داده‌های ترکیبی^۱ برای برآورد ضرایب و آزمون فرضیه‌ها استفاده شده است. کاربرد داده‌های ترکیبی در اقتصادسنجی برتری‌های زیادی نسبت به استفاده از داده‌های مقطعی یا سری زمانی دارد. داده‌های ترکیبی اطلاعات مقاطع متفاوت و پویایی آن‌ها را هم‌زمان در نظر می‌گیرد. از آنجا که لحاظ نکردن برخی از متغیرها در ساختار مدل‌ها موجب ایجاد عدم کارایی در برآوردهای مدل‌های اقتصادسنجی می‌شود، روش داده‌های ترکیبی که از ترکیب اطلاعات سری‌های زمانی و داده‌های مقطعی تشکیل شده است، اثر این نوع متغیرهای لحاظ نشده یا غیرقابل اندازه‌گیری را بهتر از داده‌های مقطعی طی یک سال یا داده‌های سری زمانی برای یک مقطع نشان می‌دهد. داده‌های ترکیبی روندهای گذشته متغیرها را در بر گرفته و از نظر لحاظ کردن پویایی متغیرها، اطمینان ایجاد می‌کند. به منظور برآورد نوع مدل ابتدا آزمون‌های تشخیص (آزمون‌های همگنی مقاطع با آزمون F لیمر و آزمون هاسمن) انجام خواهد شد تا بهترین مدل از میان داده‌های تلفیقی معمولی^۲، اثرات ثابت^۳ و اثرات تصادفی^۴ انتخاب شود. بدین صورت که ابتدا آزمون همگنی لیمر^۵ مقاطع صورت گرفته و در صورتی که فرض مبنی بر همگن بودن مقاطع رد شود، آزمون دوم یعنی آزمون هاسمن^۶ برای بررسی اثرات تصادفی در مقابل اثرات ثابت اجرا خواهد شد.

۳-۴. معرفی متغیرهای مورد مطالعه

متغیرهای مورد مطالعه در پژوهش حاضر عبارتند از؛ حاکمیت شرکتی و مدیریت منابع و مصارف بانکی. به منظور سنجش مدیریت منابع و مصارف بانکی از معیار نسبت تفاضل مصارف از منابع به تفاضل سود انباشته از سرمایه کل بانک استفاده می‌نمائیم (۷). بدیهی است که میزان سرمایه بانک‌ها با اندازه^۷های مختلف، متفاوت است لذا عدد ناشی از تفاضل مصارف از منابع بانکی نمی‌تواند معیار مناسبی برای مقایسه مدیریت بهینه منابع و مصارف بانک‌ها با اندازه‌های مختلف باشد. به منظور خنثی نمودن عامل اندازه شرکت در مقایسه مدیریت بهینه منابع و مصارف بانک‌ها، تفاضل اخیر را بر کل سرمایه بانک تقسیم می‌نمائیم. از طرفی سود انباشته شامل اقلام تعهدی عملیاتی جاری، اقلام تعهدی عملیاتی غیر جاری، جریان وجوه نقد انباشته شده است که بصورت سود سهام به سهام‌داران پرداخت نشده و به منظور سرمایه‌گذاری مجدد و پرداخت بدهی کنار گذاشته می‌شود لذا به عقیده محقق بهتر آن است که در جهت تعریف کمیتی برای اندازه‌گیری و مقایسه مدیریت بهینه منابع و مصارف در بانک‌ها، حاصل تفاضل مصارف از منابع بانکی بر تفاضل سود انباشته از کل سرمایه بانک تقسیم شود.

مدیریت منابع و مصارف بانکی: مدیریت منابع و مصارف حوزه وسیعی از فعالیت‌های سیستم‌های بانکی از تجهیز تا تخصیص منابع را در بر می‌گیرد. منابع عبارت است از وجوهی که تحت عنوان سپرده وارد سیستم بانکی می‌شود و مصارف عبارت است از وجوهی که تحت عنوان تسهیلات و در قالب وام و اعتبار از سوی سیستم بانکی پرداخت می‌شود. چنانکه گفته شد برای محاسبه این متغیر از نسبت تفاضل مصارف از منابع به تفاضل سود انباشته از سرمایه کل بانک استفاده شده است. منابع بانکی از جمع مقادیر گزارش شده برای؛ درآمدها، اعتبارات تملک دارایی‌های سرمایه‌ای، تسهیلات بانکی و سایر وام‌های داخلی، وام‌های خارجی، دارایی‌های جاری و سایر دریافت‌ها محاسبه می‌شود. مصارف بانکی از جمع مقادیر گزارش شده برای؛ هزینه‌ها، مالیات، ۵۰٪ سود ویژه، سود سهام، سایر حساب‌های تخصیص سود، بازپرداخت تسهیلات بانکی و سایر وام‌های داخلی، بازپرداخت وام‌های خارجی، وجوه اداره شده، بازپرداخت ودیعه، بدهی‌ها و سایر پرداخت‌ها، هزینه‌های سرمایه‌ای،

¹ Panel Data

² Common Effect

³ Fixed Effect

⁴ Random Effect

⁵ Limer

⁶ Hausman test

⁷ Size

افزایش دارایی‌های جاری و کسر ذخیره استهلاک منظور در هزینه جاری محاسبه می‌شود. سرمایه بانک^۱ که بیانگر ارزش خالص بانک یا ارزش آن برای صاحبان سهام بانک است، همانند حاشیه امنی است که در صورت ورشکستگی بانک و نقد شدن دارایی‌ها بین صاحبان آن تقسیم می‌گردد. این مقدار حاصل تفاضل بدهی‌های بانک و هزینه سوخت تسهیلات از دارایی‌های بانکی شامل؛ وجه نقد، اوراق بهادار دولتی و تسهیلات دارای سود بهره مانند تسهیلات مسکن، اعتبارات اسنادی و تسهیلات بین بانکی است. سود انباشته^۲ به بخشی از سود اطلاق می‌شود که بصورت سود سهام به سهام‌داران پرداخت نشده است و برای سرمایه‌گذاری مجدد در فعالیت‌های اصلی یا به منظور پرداخت بدهی انباشت می‌شود. مقدار سود انباشته در سمت چپ ترازنامه و زیر ستون حقوق صاحبان سهام درج می‌شود.

متغیر مستقل در پژوهش حاضر حاکمیت شرکتی می‌باشد که از پنج معیار زیر برای سنجش آن استفاده می‌نمائیم.

۱. **تمرکز مالکیت:** در این پژوهش سهامدار مالک بیش از ۵٪ سهام بانک به عنوان سهامدار عمده تعیین شده است و برای محاسبه این متغیر از مجموع درصد تملک سهامدارانی که حداقل ۵٪ سهام بانک را در اختیار دارند، استفاده شده است.
۲. **عملکرد دوگانه هیأت مدیره:** برای محاسبه این متغیر از متغیر مجازی استفاده شده است. بدین صورت که اگر مدیرعامل بانک رئیس هیأت مدیره نیز باشد عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر برای آن در نظر گرفته می‌شود.
۳. **اندازه هیأت مدیره:** برای محاسبه این متغیر از تعداد اعضاء هیأت مدیره بانک‌ها استفاده شده است.
۴. **استقلال هیأت مدیره:** این متغیر نسبت اعضاء غیرموظف (مستقل) هیأت مدیره به کل اعضاء هیأت مدیره تعریف شده است و به عنوان مبنایی برای محاسبه میزان استقلال اعضاء هیأت مدیره مورد استفاده قرار می‌گیرد.
۵. **کیفیت حسابرسی:** برای محاسبه این متغیر از متغیر مجازی استفاده شده است. بدین صورت که اگر سازمان حسابرسی به عنوان حسابرس مستقل بانک باشد عدد یک و در غیر این صورت عدد صفر برای آن در نظر گرفته می‌شود.

متغیرهای کنترلی مدل در پژوهش حاضر اندازه شرکت و اهرم مالی می‌باشند که بصورت زیر تعریف می‌شوند.

۱. **اندازه شرکت:** برای محاسبه این متغیر از لگاریتم طبیعی حجم کل دارایی‌های شرکت استفاده شده است.
۲. **اهرم مالی:** برای محاسبه این متغیر از نسبت کل بدهی‌ها به کل دارایی‌ها استفاده شده است.

۳-۴. معرفی جامعه و نمونه مورد مطالعه

با توجه به محدود بودن تعداد بانک‌های دولتی ایران، جامعه آماری پژوهش حاضر بانک مرکزی و همه بانک‌های دولتی ایران در بازه زمانی بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ است. برای تعیین نمونه آماری از روش حذف سیستماتیک (یعنی اعمال شرایط و محدودیت‌هایی برای حذف برخی واحدهای جامعه) استفاده شده است. بدین صورت که از بین بانک‌های موجود، بانک‌هایی که دارای شرایط ذیل هستند، به عنوان نمونه انتخاب شدند.

- بانک‌هایی که سال مالی آن‌ها به انتهای اسفندماه ختم می‌شود.
- بانک‌هایی که اطلاعات مورد نیاز آن‌ها در دسترس باشد.
- بانک‌ها باید در طول سال مالی تداوم فعالیت داشته باشند.
- بانک‌هایی که دو دوره متوالی زیان ندیده باشند.

¹ Bank Capital

² Retained earnings

در نهایت پس از طی مراحل مزبور اطلاعات صورت‌های مالی تعداد ۹ بانک دولتی در هر سال به عنوان نمونه برای انجام آزمون فرضیه‌های پژوهش مورد استفاده قرار گرفتند.

۴. فرضیه‌های پژوهش

در راستای نیل به اهداف پژوهش، محقق در صدد آزمون ۵ فرضیه به شرح ذیل می‌باشد؛

۱. بین تمرکز مالکیت و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران رابطه معناداری وجود دارد.
۲. بین عملکرد دوگانه هیأت مدیره و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران رابطه معناداری وجود دارد.
۳. بین اندازه هیأت مدیره و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران رابطه معناداری وجود دارد.
۴. بین استقلال هیأت مدیره و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران رابطه معناداری وجود دارد.
۵. بین کیفیت حسابرسی و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران رابطه معناداری وجود دارد.

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. یافته‌های آمار توصیفی

آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش محاسبه و در جدول (۱) ارائه شده است؛ با توجه به این که مقدار برآورد شده برای کمیت‌های میانه و میانگین بسیار به هم نزدیک می‌باشند و نیز کمیت‌های چولگی و برجستگی در فاصله [۲، -۲] قرار دارند لذا نتیجه می‌شود که متغیرهای پژوهش از توزیع مناسبی برخوردار هستند.

جدول (۱). آماره‌های توصیفی متغیرهای مدل

متغیرهای مدل	میانگین	میانه	انحراف معیار	کمترین	بیشترین	چولگی	برجستگی
مدیریت منابع و مصارف بانکی	۱۲۵۳۹/۸۱۴	۱۲۰۲۹/۳۴۴	۸۰۵۵۳	۸۸۶۶/۰۴۹	۱۸۵۲۱/۳۷۴	-۰/۴۷۱	۰/۴۸۶
تمرکز مالکیت	۸/۳۴۹	۸/۰۰۰	۲/۴۷۹	۰/۰۰	۳۸/۰۰	-۰/۱۹۸	۰/۰۲۵
عملکرد دوگانگی هیأت مدیره	۱۱/۶۷۱	۱۰/۵۴۰	۳/۱۸۵	۲/۰۰	۲۴/۰۰	۰/۴۲۷	-۰/۶۶۳
اندازه هیأت مدیره	۶/۷۱۵	۷/۰۱۱	۲/۲۰۳	۴/۰۰	۱۱/۰۰	۰/۱۱۵	۰/۵۰۲
استقلال هیأت مدیره	۱/۰۱۵	۰/۷۷۵	۰/۱۷۶	۱/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۳۸	-۰/۵۶۴
کیفیت حسابرسی	۰/۴۳۹	۰/۵۰۰	۰/۰۹۲	۱/۰۰	۰/۰۰	-۰/۷۹۰	۰/۵۷۹
اندازه بانک	۲۱/۷۰۴	۲۱/۰۵۸	۲/۳۵۴	۱۵/۶۶۳	۳۲/۷۱۸	۰/۲۰۰	۰/۱۱۳
اهرم مالی	۰/۸۵۶	۰/۹۱۶	۰/۰۳۹	۰/۷۷	۰/۹۷۴	۰/۵۴۲	۰/۳۴۸

۵-۲. یافته‌های آمار استنباطی

قبل از برازش مدل ابتدا باید از پایایی مشاهدات اطمینان حاصل کنیم، نتایج آزمون پایایی در جدول (۲) ارائه شده است؛ با توجه به این که سطح معناداری آزمون‌های پایایی برای همه متغیرهای پژوهش کمتر از $\alpha=0/05$ برآورد شده لذا نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵٪ متغیرهای پژوهش از پایایی مناسبی برخوردار هستند.

جدول (۲). نتایج آزمون پایایی

Pesaran & Shin <i>w-test</i> .Im		Lin & Chu <i>t-test</i> .Levin		متغیرهای پژوهش
سطح معناداری	آماره آزمون	سطح معناداری	آماره آزمون	
۰/۰۰۰	۱۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۹/۴۰۳	مدیریت منابع و مصارف بانکی
۰/۰۰۰	۷/۳۹۵	۰/۰۰۰	۸/۳۸۷	تمرکز مالکیت
۰/۰۰۰	۸/۳۱۲	۰/۰۰۰	۹/۲۷۲	عملکرد دوگانگی هیأت مدیره
۰/۰۰۰	۴/۲۳۳	۰/۰۰۰	۳/۳۲۱	اندازه هیأت مدیره
۰/۰۰۰	۵/۲۱۸	۰/۰۰۰	۴/۲۹۹	استقلال هیأت مدیره
۰/۰۰۰	۳/۳۵۷	۰/۰۰۰	۴/۲۵۳	کیفیت حسابرسی
۰/۰۰۰	۴/۵۷۸	۰/۰۰۰	۵/۲۱۹	اندازه بانک
۰/۰۰۰	۹/۶۸۴	۰/۰۰۰	۷/۲۶۰	اهرم مالی

بعد از تأیید پایایی متغیرهای پژوهش، امکان برآورد مدل بصورت داده‌های جمعی مورد آزمون قرار می‌گیرد. فرضیه صفر این آزمون مبین عدم وجود تفاوت معنادار میان ضریب تعیین دو مدل اثرات ثابت و مدل داده‌های جمعی است. نتایج آزمون چاو در جدول (۳) ارائه شده است؛ با توجه به این که سطح معناداری آزمون تخمین مدل بصورت اثرات جمعی (برابری عرض از مبداها) کمتر از $\alpha=0/05$ برآورد شده لذا نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵٪ امکان برآورد مدل بصورت داده‌های جمعی رد می‌شود.

جدول (۳). نتایج آزمون چاو

سطح معناداری	آماره آزمون	متغیر وابسته
۰/۰۰۰	۵/۱۸۶	مدیریت منابع و مصارف بانکی

با توجه به اینکه فرض صفر آزمون چاو مبنی بر برابری عرض از مبداها رد شد، در ادامه به منظور تشخیص وجود اثرات ثابت یا وجود اثرات اصلی از آزمون هاسمن استفاده می‌شود؛ در صورت بیشتر از $\alpha=0/05$ بودن سطح معناداری آزمون هاسمن، وجود اثرات تصادفی تأیید شده و از روش پانل و در صورت کمتر از $\alpha=0/05$ بودن سطح معناداری آزمون هاسمن، وجود اثرات ثابت تأیید شده و از روش پول در برازش مدل استفاده می‌کنیم. نتایج آزمون هاسمن در جدول (۴) ارائه شده است؛ با توجه به این که سطح معناداری آزمون تشخیص اثرات ثابت و تصادفی بیشتر از $\alpha=0/05$ برآورد شده لذا نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵٪ شواهد کافی برای رد فرض صفر مبنی بر وجود اثرات تصادفی وجود ندارد بنابراین از روش اثرات تصادفی پانل برای برآورد مدل استفاده شود.

جدول (۴). نتایج آزمون هاسمن

سطح معناداری	آماره آزمون	متغیر وابسته
۰/۹۳۲	۰/۷۱۴	مدیریت منابع و مصارف بانکی

در ادامه اجرای مدل پانل چند متغیره به منظور بررسی فرض وجود ریشه‌های ثابت در سری‌های زمانی از آزمون ضریب لاگرانژ استفاده می‌شود. نتایج آزمون ضریب لاگرانژ در جدول (۵) ارائه شده است؛ با توجه به این که سطح معناداری آزمون

تشخیص وجود ریشه‌های ثابت در سری‌های زمانی بیشتر از $\alpha=0/05$ برآورد شده لذا نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵٪ شواهد کافی برای رد فرض صفر مبنی بر عدم وجود ریشه واحد وجود ندارد بنابراین می‌توان با فرض وجود ریشه واحد مدل را به روش پانل چند متغیره برازش داد.

جدول (۵). نتایج آزمون لاگرانژ

متغیر وابسته	آماره آزمون	سطح معناداری
مدیریت منابع و مصارف بانکی	۲/۴۵۰	۰/۶۷۷

در ادامه اجرای مدل پانل چند متغیره به منظور بررسی فرض نرمال بودن متغیرها از آزمون جارکوبرا استفاده می‌شود. نتایج آزمون جارکوبرا در جدول (۶) ارائه شده است؛ با توجه به این که سطح معناداری آزمون تشخیص نرمال بودن متغیرها بیشتر از $\alpha=0/05$ برآورد شده لذا نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵٪ شواهد کافی برای رد فرض صفر مبنی بر نرمال بودن متغیرها وجود ندارد بنابراین توزیع مشاهدات متغیرها نرمال است و می‌توان مدل را به روش پانل چند متغیره برازش داد.

جدول (۶). نتایج آزمون جارکوبرا

متغیر وابسته	آماره آزمون	سطح معناداری
مدیریت منابع و مصارف بانکی	۲/۳۰۸	۰/۶۱۱

در ادامه اجرای مدل پانل چند متغیره به منظور بررسی فرض ناهمسانی واریانس‌ها از آزمون گلجسر استفاده می‌شود. نتایج آزمون گلجسر در جدول (۷) ارائه شده است؛ با توجه به این که سطح معناداری آزمون ناهمسانی واریانس‌ها بیشتر از $\alpha=0/05$ برآورد شده لذا نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵٪ شواهد کافی برای رد فرض صفر مبنی بر ثابت بودن واریانس مانده‌ها وجود ندارد بنابراین واریانس مانده‌ها ثابت است و می‌توان مدل را به روش پانل چند متغیره برازش داد.

جدول (۷). نتایج آزمون گلجسر

متغیر وابسته	آماره آزمون	سطح معناداری
مدیریت منابع و مصارف بانکی	۲/۵۴۰	۰/۲۸۳

در ادامه اجرای مدل پانل چند متغیره به منظور بررسی فرض عدم خودهمبستگی از آزمون براش گودفری و آماره دوربین واتسون استفاده می‌شود. نتایج آزمون براش گودفری در جدول (۸) ارائه شده است؛ با توجه به این که سطح معناداری آزمون تشخیص خودهمبستگی بیشتر از $\alpha=0/05$ برآورد شده لذا نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵٪ شواهد کافی برای رد فرض صفر مبنی بر عدم وجود خودهمبستگی وجود ندارد. همچنین میزان آماره دوربین واتسون ۲/۰۲۱ محاسبه شده و از آنجایی که مقدار این آماره در فاصله (۱/۲، ۵/۵) قرار دارد، بیانگر عدم خودهمبستگی بین مانده‌های مدل است و می‌توان مدل را به روش پانل چند متغیره برازش داد.

جدول (۸). نتایج آزمون براش گودفری و آماره دوربین واتسون

آماره دوربین واتسون	آزمون براش گودفری		متغیر وابسته
	سطح معناداری	آماره آزمون	
۲/۰۲۱	۰/۴۳۷	۲/۰۱۲	مدیریت منابع و مصارف بانکی

نظر به تأیید فرضیه‌های رگرسیون، امکان تخمین و برازش مدل رگرسیونی پانل چند متغیره وجود خواهد داشت. نتایج تخمین مدل در جدول (۹) ارائه شده است؛ با توجه به این که سطح معناداری آزمون معناداری مدل (F) کمتر از $\alpha=0.05$ برآورد شده لذا نتیجه می‌شود که با اطمینان ۹۵٪ مدل پژوهش معنادار است و متغیرهای مستقل معرفی شده به مدل از قدرت بالایی در تبیین و پیش‌بینی متغیر وابسته مدیریت منابع و مصارف بانکی برخوردار بوده و قادرند به خوبی تغییرات آن را در نظام بانکداری اسلامی را ارزیابی نمایند. مقدار ضریب تعیین مدل ۰/۷۴۴ و مقدار ضریب تعدیل شده مدل ۰/۷۰۳ می‌باشد که گویای آن است که ۷۰/۳ درصد از تغییرات متغیر بازده دارایی‌ها توسط مجموعه متغیرهای مستقل مدل ایجاد شده و ۲۹/۷ درصد باقیمانده مربوط به تأثیر متغیرهای دیگریست که به مدل وارد نشده‌اند. خطای استاندارد برآورد که نشان دهنده میزان قدرت پیش‌بینی مدل رگرسیونی برازش یافته است، برای مدل پژوهش ۱/۴۵۱ برآورد شده است.

جدول (۹). نتایج تخمین مدل رگرسیونی پانل چند متغیره

متغیر وابسته = بازده دارایی‌ها				
متغیرها	ضرایب رگرسیونی	انحراف معیار	آماره آزمون t	سطح معناداری t
تمرکز مالکیت	۰/۳۸۶	۰/۰۸۸	۴/۲۲۳	۰/۰۰۰
عملکرد دوگانگی هیأت مدیره	۰/۲۹۰	۰/۱۴۴	۳/۷۴۶	۰/۰۰۴
اندازه هیأت مدیره	-۰/۴۳۹	۰/۲۳۲	-۶/۴۱۹	۰/۰۰۰
استقلال هیأت مدیره	۰/۴۸۱	۰/۱۲۵	۱۱/۵۹۷	۰/۰۰۰
کیفیت حسابرسی	۰/۲۰۹	۰/۱۰۷	۹/۰۱۸	۰/۰۰۰
اندازه بانک	-۰/۱۵۴	۰/۲۶۹	-۱۵/۱۲۶	۰/۰۰۰
اهرم مالی	۰/۳۱۶	۰/۲۷۳	۱۶/۷۰۴	۰/۰۰۰
ثابت معادله (α)	۲/۳۱۱	۰/۸۰۸	۱۲/۵۷۴	۰/۰۰۰
آماره آزمون $F = ۹۲/۳۳۴$		سطح معناداری آزمون $F = ۰/۰۰۰$		
ضریب تعیین = ۰/۷۴۴		ضریب تعیین تعدیل شده = ۰/۷۰۳		
خطای برآورد مدل = ۱/۴۵۱				

آزمون t معناداری و اهمیت نسبی حضور هر یک از متغیرهای مستقل را در مدل مورد آزمون نشان می‌دهد، به عبارت دیگر با تفسیر مقدار این آماره تشخیص می‌دهیم کدامیک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته تأثیر معنادار آماری داشته‌اند. در صورت معناداری متغیرها در مدل، ضرایب رگرسیونی میزان تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل را بر متغیر وابسته مدل نشان می‌دهند. همانطور که در جدول (۹) مشاهده می‌شود سطح معناداری آزمون تأثیر ثابت معادله و متغیرهای مستقل؛ تمرکز مالکیت، عملکرد دوگانگی هیأت مدیره، اندازه هیأت مدیره، استقلال هیأت مدیره، کیفیت حسابرسی، اندازه بانک و اهرم مالی کمتر از ۰/۰۵ است لذا با اطمینان ۹۵٪ حضور این متغیرها در برآورد ارزش پیش‌بینی شده برای مدیریت منابع و مصارف بانکی معنادار است. متغیرهای؛ استقلال هیأت مدیره با ضریب تأثیر رگرسیونی $\beta=0.481$ ، اندازه هیأت مدیره با ضریب تأثیر رگرسیونی $\beta=-0.439$ ، تمرکز مالکیت با ضریب تأثیر رگرسیونی $\beta=0.386$ ، اهرم مالی با ضریب تأثیر رگرسیونی $\beta=0.316$ ، عملکرد دوگانگی هیأت مدیره با ضریب تأثیر رگرسیونی $\beta=0.290$ ، کیفیت حسابرسی با ضریب تأثیر رگرسیونی $\beta=0.209$ و اندازه بانک با ضریب تأثیر رگرسیونی $\beta=-0.154$ به ترتیب بیشترین سهم را در پیش‌بینی مدیریت منابع و مصارف بانک‌های دولتی در ایران دارد. لذا متغیرهای مستقل پژوهش با الگوی رگرسیونی پیش‌بینی شده ذیل، توانایی تبیین و پیش‌بینی حدود ۷۰٪ از تغییرات و واریانس متغیر وابسته مدیریت منابع و مصارف بانکی را دارند:

$$y = 2.311 + 0.386 \text{ Ownership Concentration} + 0.290 \text{ Duality} - 0.439 \text{ SIZE Board} + 0.481 \text{ Independence Board} + 0.209 \text{ Audit Quality} - 0.154 \text{ SIZE} + 0.316 \text{ LEV} + 1.451$$

۶. خلاصه نتایج و پیشنهادات

یافته‌های پژوهش گویای آن است که با اطمینان ۹۵٪ فرضیه‌های پژوهش پذیرفته می‌شود. بنابراین؛

ارتباط مستقیم و معناداری بین تمرکز مالکیت و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران وجود دارد ($P-Value < 0.05$ و $\beta = 0.386$). به این معنی که هر چه درصد مالکیت سهامداران عمده بیشتر باشد، بانک عملکرد بهتری در مدیریت منابع و مصارف خواهد داشت. نتایج برخی پژوهش‌ها گویای آن است که افزایش تعداد سهامداران عمده، منجر به کنترل مدیریت در سطح عالی شده و این مسأله منجر به عملکرد بهتر بانک خواهد شد (کارتا^۱، ۲۰۱۱؛ بلخیر^۲، ۲۰۰۹؛ مایر و ساروانان^۳، ۲۰۰۶). همچنین استراهان^۴ (۱۹۹۹) نشان داد که نسبت سهامداران عمده یکی از مهم‌ترین سازوکارهای نظارت بر مدیریت و عملکرد بانک است که این نتایج با نتیجه این فرضیه از پژوهش حاضر همسو است. در این راستا مالکیت بانک‌ها باید در اختیار سهامدارانی که به دنبال حداکثر کردن سود اقتصادی و به تبع آن تخصیص بهینه منابع و مصارف بانکی هستند، باشد.

ارتباط مستقیم و معناداری بین عملکرد دوگانه هیأت مدیره و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران وجود دارد ($P-Value < 0.05$ و $\beta = 0.290$). به این معنی که تفکیک وظایف مدیر عامل از رئیس هیأت مدیره منجر به آن می‌شود که بانک عملکرد بهتری در مدیریت منابع و مصارف داشته باشد. نتایج این فرضیه از پژوهش با نتایج پی و تیم (۱۹۹۳) از این جهت که وجود رابطه مثبت و معنادار را تایید می‌کند، همسو است. با توجه به آن که منافع رئیس هیأت مدیره هر چند تفکیک شده از مدیر عامل باشد اما لزوماً با هم متضاد نبوده و ممکن است هم‌جهت نیز باشند و نیز با توجه به آن که متاسفانه در کشور ما این دو وظیفه به خوبی از هم تفکیک نشده‌اند، عدم آشنایی حقیقی رئیس هیأت مدیره با وظایف این سمت و تفویض نمودن کلیه وظایف خود به مدیر عامل [۴۶] منجر به کاهش اثرات این بعد از حاکمیت شرکتی بر مدیریت بهینه منابع و مصارف شده است. در این راستا پیشنهاد می‌شود که از طریق آموزش و تأکید بر چرایی عملکرد دوگانه هیأت مدیره به رئیس آن، از تفویض وظایف وی به مدیر عامل ممانعت به عمل آید.

ارتباط معکوس و معناداری بین اندازه هیأت مدیره و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران وجود دارد ($P-Value < 0.05$ و $\beta = -0.439$). به این معنی که هر چه اندازه هیأت مدیره کوچکتر باشد، بانک عملکرد بهتری در مدیریت منابع و مصارف خواهد داشت. نتایج برخی پژوهش‌ها مبین آن است که تصمیم‌های هیأت مدیره بیشترین تاثیر را بر عملکرد بانکی دارد (هرالمن و وایسباخ، ۲۰۰۳؛ آیزنبرگ^۵، ۱۹۹۸؛ ایسنبرگ و همکاران، ۱۹۸۸؛ یرماک، ۱۹۹۶؛ لیپتون و لورچ، ۱۹۹۲؛ جنسن، ۱۹۹۳)، نتایج برخی پژوهش‌ها نیز گویای آن است که بزرگ بودن هیأت مدیره از طریق کمک به مدیران عامل و ارائه مشاوره نقش موثری در بهبود عملکرد بانک دارد (دیلی و همکاران^۶، ۱۹۹۴؛ دالتون و همکاران، ۱۹۹۲). هر چند

¹ Carretta

² Belkhir

³ Mayur and Saravanan

⁴ Strahan

⁵ Eisenberg and et al.

⁶ Daily and et al.

در پژوهش‌های قبلی نتایج متضادی از رابطه بین اندازه هیأت مدیره و عملکرد بانک‌ها ارائه می‌دهد، اما به طور کلی نتایج این فرضیه از پژوهش با نتایج پژوهش‌های قبلی از این جهت که وجود رابطه معنادار را تایید می‌کند، همسو است.

ارتباط مستقیم و معناداری بین استقلال هیأت مدیره و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران وجود دارد ($P-Value < 0/05$ و $\beta = 0/481$). به این معنی که هر چه تعداد افراد غیر موظف در هیأت مدیره بیشتر باشد، بانک عملکرد بهتری در مدیریت منابع و مصارف خواهد داشت. نتایج برخی پژوهش‌ها مبین آن است که افزایش تعداد اعضاء غیر موظف هیأت مدیره موجب بهبود عملکرد بانک خواهد شد (بالت و بیسینگر^۱، ۱۹۸۵؛ آندرس و والنو، ۲۰۰۸؛ مهرا، ۲۰۸۸؛ ساکاو و همکاران، ۲۰۱۱). نتایج این فرضیه از پژوهش با نتایج پژوهش‌های قبلی از این جهت که وجود رابطه مثبت و معنادار را تایید می‌کند، همسو است. در این راستا برای از بین بردن اختلالات ناشی از مالکیت دولتی در نظام بانکی لازم است مالکیت دولت در بانک‌ها کاهش یابد. مالکیت نهادهای شبه‌دولتی که از نظر انگیزه‌ها و رفتارها مشابه دولت هستند نیز جزء مالکیت دولتی به حساب می‌آید و عملاً واگذاری به این نهادها کمکی به بهبود ساختار بانک‌ها نمی‌کند. همچنین در بسیاری از موارد اگر چه دولت سهامدار عمده بانک نبوده و مالکیت آن به یک عضو هیأت مدیره محدود شده است، اما اعمال نفوذ آن در تصمیمات کلیدی بانک (از طریق تسهیلات تکلیفی و غیره) همان اثر مالکیت کامل دولتی را دارد.

ارتباط مستقیم و معناداری بین کیفیت حسابرسی و مدیریت بهینه منابع و مصارف در نظام بانکداری اسلامی در ایران وجود دارد ($P-Value < 0/05$ و $\beta = 0/209$). به این معنی که در صورتی که حسابرسی توسط سازمان جامع‌تری صورت گیرد، بانک عملکرد بهتری در مدیریت منابع و مصارف خواهد داشت. نتایج برخی پژوهش‌ها مبین آن است که نتایج این فرضیه از پژوهش با نتایج دی‌آنجلو (۱۹۸۱) و کلاین^۲ (۱۹۹۸) از این جهت که وجود رابطه مثبت و معنادار را تایید می‌کند، همسو است. در این راستا با توجه به آن که شفافیت هر چه بیشتر بانک‌ها باعث کاهش عدم تقارن اطلاعاتی میان مدیران و ذینفعان بیرونی می‌شود و نظارت آن‌ها بر رفتار بانک‌ها اثر مهمی در مدیریت بهتر بانک‌ها خواهد شد، بانک‌ها ملزم به افشای بیشتر اطلاعات شوند.

۷. بحث و نتیجه‌گیری

در عصر حاضر بانک‌ها نقش بسیار مهمی در رشد و توسعه اقتصادی پایدار کشورها به عهده دارند. بانک‌ها از ابتدای تأسیس دو وظیفه مهم و سنتی خود یعنی تجهیز و تخصیص منابع را بر عهده دارند؛ آن‌ها از یک طرف سپرده‌های مردم را جمع‌آوری نموده و از طرف دیگر آن را به اشکال مختلف در خدمت تولید و اقتصاد کشور قرار می‌دهند [۳]. بانک‌ها نیز همانند سایر سازمان‌ها برای ارائه خدمات متنوع‌تر، سریع‌تر و مدرن‌تر و امکان رقابت و ادامه حیات در موج گسترده اطلاع‌رسانی و توسعه خدمات ویژه بانکی، نیازمند مدیریت بهینه منابع و مصارف خود هستند [۵]. در انجام این وظایف بانک‌ها با موانع درونی و بیرونی مختلف مواجه هستند که وظایف آن‌ها را تحت تأثیر قرار داده است. از جمله عوامل اثرگذار بر نظام بانکی، روابط بین مدیریت، هیأت مدیره، سهامداران عمده، سهامداران خرد و سایر ذینفعان است [۴]. تجهیز و تخصیص منابع و ارائه سایر خدمات بانکی به مشتریان در راستای اهداف، از مهم‌ترین فعالیت‌های بانک می‌باشد. فعالیت‌های یاد شده ضمن تاثیر بر قدرت رقابتی هر بانک در تقابل با سایر بانک‌ها، موجب ایفاء نقش پررنگ توسط آن‌ها در جهت تحقق اهداف اقتصادی دولت

¹ Baysinger and Butler

² Klein

و به لحاظ نقش کم‌رنگ بازار سرمایه در اقتصاد کشور از اهمیت دو چندان برخوردار می‌باشد. از این رو ضروری است مدیریت ارشد، نظارت و کنترل کافی و مناسبی را بر کلیه فعالیت‌های و امور این بخش معطوف داشته و با بکارگیری تجهیزات لازم و تخصیص بودجه کافی، ابزارهای انگیزشی و نظارتی را به منظور کنترل و ارتقاء عملکرد این واحدها بکار گیرند [۴۷]. همچنین با توجه به ویژگی‌های خاص نظام بانکی، لازم است دستورالعمل مستقلی برای حاکمیت شرکتی بانک‌ها تدوین شود. در مجموع، به نظر می‌رسد اصلاح ساختار حاکمیت شرکتی بانک‌ها، یکی از گام‌های ضروری برای اصلاح نظام بانکداری اسلامی و اجتناب از وقوع بحران‌های مشابه بحران کنونی در مدیریت بهینه منابع و مصارف بانکی در نظام بانکداری اسلامی کشورمان است.

مراجع

- [۱]. جعفرپور، محمود؛ فیاضی، مرتضی (۱۳۸۹)، شناسایی و رتبه‌بندی راهبردهای جذب منابع در شبکه بانکی کشور (مطالعه موردی: یکی از بانک‌های دولتی)، دومین کنفرانس بین‌المللی بازاریابی خدمات مالی.
- [۲]. مسکینی، سعید؛ چاوشی‌راد، رسول (۱۳۹۴)، بررسی عوامل مؤثر بر تجهیز و تخصیص منابع بانکی در شعب بانک پارسیان تهران، کنفرانس بین‌المللی اقتصاد مدیریت و علوم اجتماعی.
- [۳]. البرزی، محمود؛ پورزند، محمدابراهیم؛ شهریاری، مجید (۱۳۹۰)، مدیریت منابع و مصارف در بانک‌ها با رویکرد سیستم‌های پویا، مجله مهندسی مالی و مدیریت اوراق بهادار، شماره ششم، صص ۵۹-۴۱.
- [۴]. ایزدی‌نیا، ناصر؛ قندهاری، مهسا؛ عابدینی، احمد؛ عابدینی نائینی، مهدی (۱۳۹۶)، مدیریت دارایی‌ها و بدهی‌ها در بانک با بکارگیری تحلیل شبکه‌ای فازی و الگوی آرمانی (مطالعه موردی: بانک تجارت)، مدیریت دارایی‌ها و تأمین مالی، شال پنجم، شماره چهارم، شماره پیاپی ۱۹، صص ۱۶۶-۱۵۵.
- [۵]. امام وردی، قدرت‌الله؛ غلامی، غلام‌حسین؛ ملک، هومن (۱۳۹۱)، انتخاب الگوی تخصیص بهینه منابع به مصارف در بانک مسکن، سومین کنفرانس ریاضیات مالی و کاربردها.
- [۶]. قلیچ، وهاب (۱۳۹۵)، جایگاه و ابزارهای حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری اسلامی، اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۶، صص ۸۷-۱۱۰.

[7]. NdibeL, Abdulazeez DA; AM., Mercy (2016), *Corporate Governance and Financial Performance of Listed Deposit Money Banks in Nigeria*, *Journal of Accounting & Marketing*, Volume 5, Issue 1, Pages 1-6.

[8]. Rafiqul Alam FCMA, Mohammed; Akhter, Fahmida (2017), *Impact of Corporate Governance on Performance of Commercial Bank in Bangladesh*, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Volume 30, Issue 6, Pages 946-977.

[9]. Jebaraj, S.; Benjamin, M.; Mat, Z. (2015), "Corporate governance and dividends payout: are they substitutes or complementary?", *Journal of Asia Business Studies*, Vol. 9, No. 2, Pp. 177-194.

[۱۰]. فرزین‌وش، اسداله؛ دادگر، یداله؛ مهرآرا، محسن؛ نجارزاده، ابوالفضل (۱۳۹۶)، نقش حاکمیت شرکتی بر شاخص‌های عملکرد نظام بانکی، پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال ۲۵، شماره ۸۲، صص ۳۱۰-۲۶۱.

[۱۱]. شیر، اردشیر؛ اشراقی سامانی، رویا؛ محمدی، یادگار؛ جعفری‌نیا، غلامرضا (۱۳۹۵)، بررسی تأثیر حاکمیت شرکتی بر سودآوری بانکها (مطالعه موردی: بانک‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران)، پژوهش‌های مدیریت و حسابداری، شماره ۳۱، صص ۷۷-۵۵.

[12]. Tangjitprom, N. (2013), "The Role of Corporate Governance in Reducing the Negative Effect of Earnings Management", *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 5, No. 3, Pp. 231-220.

[13]. Adeusi S, Akeke N, Aribaba F, Adebisi O (2013), *Corporate Governance and Firm Financial Performance: Do Ownership and Board Size Matter*. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies 2: Pages 251-258*.

[14]. Paul, Gadi Dung; Catherine Ebelechukwu, Emesuanwu; Yakubu, Shammah (2015), *Impact of Corporate Governance on Financial Performance of Microfinance Banks in North Central Nigeria*, *International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE)*, Volume 2, Issue 1, Pages 153-170.

[15]. Salim, Ruhul; Arjomandi, Amir; Seufert, Juergen H. (2016), *Does corporate governance affect Australian banks' performance?*, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, Issue 43, Pages 113-125.

[۱۶]. قاسم‌زاده، زهرا (۱۳۹۵)، مدل‌های حاکمیت شرکتی و مدل مناسب برای شرکت‌های سهامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مؤسسه آموزش عالی علامه محدث نوری (ره)، رشته حقوق خصوصی.

[۱۷]. فخار، بهزاد (۱۳۹۴)، رهنمودهای اصول حاکمیت شرکتی برای بانک‌ها (از انتشارات کمیته بال)، مترجمان؛ زینب رجبی، وحید کریمی، بهزاد لامعی و ابراهیم واشقانی فراهانی، اداره مطالعات و مقررات بانکی، معاونت نظارتی مدیریت کل مقررات، مجوزهای بانکی و مبارزه با پولشویی.

[۱۸]. شورورزی، محمدرضا؛ خلیلی، محسن؛ سلیمانی، حمید؛ فروتن، امید (۱۳۹۴)، ارتباط بین حاکمیت شرکتی و عملکرد شرکت بر مبنای رگرسیون فازی، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال ۷، شماره ۲۵، صص ۱۳۹-۱۲۱.

[۱۹]. آسیب‌شناسی نظام بانکی (۱۳۹۵)، ۱۳. اصول و استانداردهای حاکمیت شرکتی در بانک‌ها، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی، کد موضوعی ۲۲۰، شماره مسلسل ۱۴۹۱۱.

[۲۰]. معماراصفهان، رضا؛ فراهانی، مهدی؛ ارشدی، علی (۱۳۹۵)، تجزیه و تحلیل الگوی چگونگی تجهیز، تخصیص و وصول مطالبات (مطالعه موردی پنج کشور اسلامی منتخب: ایران، مالزی، پاکستان، اردن و بحرین)، فصلنامه مطالعات مالی و بانکداری اسلامی، سال دوم، شماره سه، صص ۱۶۴-۱۳۹.

[۲۱]. میسمی، حسین (۱۳۹۴)، الگوهای مختلف اجرای بانکداری اسلامی، مقایسه تجربه ایران با سایر کشورها، فصلنامه تازه اقتصاد، شماره ۱۴۴، صص ۱۳۰-۱۲۴.

[۲۲]. موسویان، سیدعباس؛ میسمی، حسین (۱۳۹۳)، نظارت شرعی بر بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی.

[۲۳]. گلمرادی، حسن؛ محسنی، رضا؛ گلمرادی؛ حسین (۱۳۹۶)، تأثیر بی‌ثباتی متغیرهای کلان اقتصادی بر منابع و مصارف نظام بانکی ایران، فصلنامه مطالعات مالی و بانکداری اسلامی، سال سوم، شماره ۵، صص ۵۲-۳۱.

[۲۴]. اختیاری، مصطفی؛ عالم تبریز، اکبر (۱۳۹۴)، بهینه‌سازی پرتفوی منابع و مصارف بانک‌ها با استفاده از برنامه‌ریزی خطی (مورد مطالعه: بانک صادرات ایران)، چشم‌انداز مدیریت مالی، شماره ۱۲، صص ۱۵۸-۱۳۵.

[۲۵]. جلابی، سیدعبدالمجید؛ رحیمی پور، اکبر؛ میر، هدیه؛ جمالزاده، محمود (۱۳۹۶)، تأثیر شاخص کیفیت حاکمیت شرکتی بر محدود کردن مدیریت سود با استفاده از معاملات غیرمعمول با اشخاص وابسته در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، راهبردمدیریت مالی، سال ۵، شماره ۱۶، صص ۲۷-۱.

[26]. Shin. C.Y. (2013). *Voluntary Disclosure and the Type of Product Market Competition. Capacity vs. Price. Journal of Modern Accounting and Auditing, Vol. 9, No. 4, Pp. 505-526.*

[27]. Ball; Ray; Shivakumar, L (2015), "Earnings quality in U.K. private firms: Comparative loss recognition timeliness", *Journal of Accounting and Economics, Vol. 39, No. 1, Pp. 83-128.*

[۲۸]. نیکومرام، هاشم؛ محمدزاده، حیدر (۱۳۸۹)، رابطه بین حاکمیت شرکتی و مدیریت سود، فراسوی مدیریت، سال چهارم، دوره ۴، شماره ۱۵، صص ۲۰۹-۱۸۷.

[29]. Sookram, Ron (2016), *Corporate Governance in the Emerging Economics of the Caribbean: Peculiarities, Challenges and a Future Pathway, The Journal of Values-Based Leadership, Volume 9, Issue 1, Pp. 34-55.*

[۳۰]. جمشیدی نوید، بابک؛ ایزدی، محمدمهدی (۱۳۹۰)، بررسی تاثیر بکارگیری اصول حاکمیت شرکتی بر رفتار سرمایه‌گذاران در بورس اوراق بهادار تهران، مجله مهندسی مالی و مدیریت اوراق بهادار، شماره ۶، صص ۳۹-۲۵.

[31]. *Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), 2010.*

[32]. Bussoli Candida, Marisa Gigante and Maria Bruna Tritto. (2015), *The Impact of Corporate Governance on Banks Performance and Loan Quality: Evidence From Italian Cooperative Banks, Chinese Business Review, Volume 14, Issue 8, Pages 390-401.*

[۳۳]. عبدی‌زاده، عبدی (۱۳۹۵)، حاکمیت شرکتی و عملکرد مؤسسات مالی پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده مدیریت و حسابداری.

[۳۴]. فرج‌پورخاناپشتانی، قاسم؛ حقیقی، علی‌رضا (۱۳۹۶)، ارزیابی کارایی بانک‌ها با استفاده از شاخص‌های نوین در DEA، اولین کنفرانس بین‌المللی حسابداری و مدیریت.

[۳۵]. کشته‌گر، محمد؛ یزدانی، فردین (۱۳۹۵)، رویکرد استراتژیک راهبری به منظور هم‌افزایی بین فعالیت بانکی و شرکتی سازمان تأمین اجتماعی، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، شماره مسلسل DF۱۳E۱(۱۶)۹۵.

[۳۶]. میسمی، حسین (۱۳۹۲)، حاکمیت شرکتی، نظارت و مقررات احتیاطی در مؤسسات مالی اسلامی: گزارش پنجمین روز مدرسه زمستانه بانکداری اسلامی، پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ش ۶.

[۳۷]. احمدی، نرگس (۱۳۹۴)، اصول چهارده‌گانه برای بهبود حاکمیت شرکتی (کمیته نظارت بانکی «بال» - کمیته بین‌المللی تسویه اکتبر ۲۰۱۰)، مدیریت کل اداره نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

[38]. Tarchouna Ameni, Bilel Jarraya and Abdelfettah Bouri (2017), *How to explain non-performing loans by many corporate governance variables simultaneously? A corporate governance index is built to US commercial banks, Research in International Business and Finance, Accepted Manuscript.*

[39]. Ishfaq Ahmad and et al. (2016), *Corporate Governance Practices and Firm Performance: Evidence from Top 100 Public Listed Companies in Malaysia, Procedia Economics and Finance, Volume 12, Issue 35, Pages 287-296.*

[40]. Al-Amarneh, Asma'a (2014), *Corporate Governance, Ownership Structure and Bank Performance in Jordan, International Journal of Economics and Finance; Volume 6, Issue 6, Pages 191-202.*

- [۴۱]. دهقان یکستانی، مهدی؛ ایزدی، حسین؛ علیدوستی، فرشته (۱۳۹۶)، بررسی تأثیر شاخص‌های حاکمیت شرکتی بر نرخ بازده دارایی‌های بانک‌های بورس اوراق بهادار تهران، چهارمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری.
- [۴۲]. اکبری، پیمان؛ نظری، کامران؛ دولتیاری، فروزان؛ شهلائی، پیمان (۱۳۹۴)، تأثیر حاکمیت شرکتی بر عملکرد بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری (مطالعه موردی: بانک قوامین)، همایش ملی پژوهش‌های علوم مدیریت.
- [۴۳]. محرابی، لیلا (۱۳۹۳)، واکاوی روش‌های تجهیز و تخصیص منابع در نظام بانکداری اسلامی کشورهای مختلف، مجله اقتصادی، شماره ۳ و ۴، صص ۹۴-۶۵.
- [۴۴]. سلیمی‌فر، مصطفی؛ ابوترابی، محمدعلی (۱۳۹۱)، مدل جدید تجهیز و تخصیص منابع بانکی با رویکرد تعدیل نقش پول، اقتصاد اسلامی، سال یازدهم، شماره ۲۴، صص ۲۰۷-۱۸۱.
- [۴۵]. قاسمی، عبدالرسول؛ جهانگرد، اسفندیار (۱۳۹۰)، برآورد کارایی مؤلفه‌ای شعب بانک مسکن در تجهیز منابع و تخصیص تسهیلات با رویکرد مدل ابرکاری با محدودیت‌های وزنی، مدیریت صنعتی، دوره ۳، شماره ۶، صص ۱۲۸-۱۱۳.
- [۴۶]. صدیقی، روح‌الله (۱۳۹۲)، ارتباط ساختار هیأت مدیره با محتوای اطلاعاتی سود حسابداری، مطالعات تجربی حسابداری مالی، سال یازدهم، شماره ۳۷، صص ۱۲۵-۹۹.
- [۴۷]. نیکومرام، هاشم؛ رهنمای رودپشتی، فریدون، هبیتی، فرشاد (۱۳۹۵)، مدیریت مالی، جلد ۱، تهران: انتشارات ترمه.